

# ◆ PRIIUS ◆

Nr. 23

ENDISTE REPRESSEERITUTE ÜHTNE INFOLEHT

Veebruar 2022

Soovime kõigile okupatsiooniaastate katsumuste rohkete teede kaasteelistele tervist ja jaksu, rõõmutoovaid päevi alanud 2022. aastal!

Soovime kõigile Eesti Represseeritute Abistamise Fondi liikmesühendustele edu plaanide täide viimisel ja kogu meie rahvale jõudu toimetulekuks nii salakavala viiruse kui energiakriisiga. Hoidkem üksmeelt ja selgeid sihte silme ees, hoidkem Eestit!





## 14. juunil möödus 80 aastat juuniküüditamisest

**Eesti kommunismiohvrite memoriaalis Maarjamäel mälestati riiklikul tseremoonial selle terrorioperatsiooni enam kui 10 000 ohvrit.**

Südamesse minevaid sõnu lausuvad president Kersti Kaljulaid, justiitsminister Maris Lauri, Läti suursaadik T.E. Raimonds Jansons, Eesti Memento Liidu juhatase esimees Arnold Aljaste ja Eesti Üliõpilaskondade Liidu juht Eleri Pilliroog. Mälestuspalvuse pidas EELK peapiiskop Urmas Viilma. Küüdituluulet luges Merle Palmiste. Memoriaalile asetati palju pärgi, lilli ja küünlaid.

Enne tseremoonia algust asetasiid Eesti kaadriohvitseride mälestusmärgile pärja kaitseminister Kalle Laanet ja Kaitseväge juhataja kindralleitnant Martin Herem.

Memoriaali nimekoridoris avati uued nimetahvlid. Nende 250 inimese saatus on selgunud Eesti Mälu Instituudi uurimistöö ja lähedastega tehtava koostöö käigus pärast memoriaali avamist. Nimeplaatide avamisel kõnelesid Eesti Mälu Instituudi juhatase liige Meelis Maripuu ning Veeve Kalme, kelle mitu pereliiget küüditati Siberisse.

“Igal aastal selgub mitme nimetahvli jagu kommunistliku terrori ohvrite saatusi, mis varem olid teadmata. Oma pereloo uurimine on paljudele eesti peredele traditsiooniks. Eesti Mälu Instituut ootab väga Eesti inimestelt andmeid represseeritud lähedaste ja teiste isikute kohta, mis võimaldab meil täpsustada andmeid e-memoriaalis ja lisada uusi nimesid mälestuskoridori. Lähimineviku rasket kogemust teadvustades hoiame ajalootõde ning väärtustame inimlikkust ja vabadust,” ütles Eesti Mälu Instituudi juhatase liige Sergei Metlev. Soovijad saavad kontrollida oma sugulaste andmeid ning edastada uut teavet Eesti Mälu Instituudi hallatavas e-memoriaalis.



Rukkilille mälestusmärgi juures on 14. juunil 1941 küüditatud Tartu mentolased koos Enn Tartoga.



Pärnus peeti tseremoonia vastsetl kujundatud leinapargis.

Fotod Eesti Memento Liidu, Tartu Memento ja Pärnu Memento kogust

# Okupatsioonivõimu kuriteod ei unune

Peep Varju

14. juuni on Eesti Vabariigis leinapäev. Sellel päeval meenutame kõiki Eesti kodanikke, kes on andnud elu oma riigi eest. Nende seas on lahingutes langenute kõrval veel arvukam hulk surma saadatud kümneid tuhandeid tsiviilisikuid kolme järjestikuse okupatsiooni aastail. 17. juunil 1940 Punaarmee sissetungiga Eestisse alanud N. Liidu okupatsioon hävitas demokraatliku Eesti Vabariigi ja tekitas eesti rahvale ränki inimkaotusi. Esimese nõukogude okupatsiooni ühe aastaga Eestile põhjustatud inimkaotusi hindas Elmar Tambeki juhitud ZEV-i komisjon kolossaalse arvuga 59 967. Nende seas oli tuhandeid lapsi ja alaealisi, kes 14. juunil 1941 deporteerituna Venemaale kahekümneks aastaks sundasumisele määratud olid, kuid tegelikult tähendas see hukkamist näljasurma läbi. See oli selge genotsiidiakt ja sõjakuritegu. Riikliku uurimiskomisjoni ORURK-i 2004. aasta aruandes oli juuniküüditamisega selle grupi ohvrite arv 2578. Kuid ZEV-i komisjon fikseeris kõiki esimese nõukogude okupatsiooni ühe aasta kuritegusid ja sai alaealiste ohvrite koguarvuks 4005. Nende seas fikseeriti 81 tapetud alaealist ja lisaks



1941. aasta juulis ja augustis Aipolovos hukkunud eesti laste (sündinud 1936-1940) hauad. ERRB 6.kd, lk 47

sundevakueeritud lastekodude lapsed ning teisi kannatanuid. Vähe oli neid lapsi, kel õnnestus ellu jääda ja raskusi trotsides kodumaale pääseda.

Ellujäänute mälestustest on koostatud viimasel aastal vähemalt kaks väga head raamatut. Lavastaja Merle Karusoo „14. juuni needus“ on kogunud orvuks jäänud ja Siberi lastekodudest päästetud Virumaa laste lood. Kolmekümne aastaga Pirgu keskuses kogutud rasked mälestused on

näitlejatega läbi mängitud ja tulemuseks on mustakaaneline leinaraamat. Samasugune pikaajalise uurimuse ja koguja läbielamise tulemuseks on Vahur Laiapea raamat „Katki. Kodu. Küüditamine. Gulag.“. Laste ellujäämise lugudest nimetame üht toona kaheaastast tüdrukut, kes tahab jääda anoniimseks. Ta tunnistab, et on laste eest varjanud valusat minevikku ja ühe lausega teeb kokkuvõtte mineviku kannatustest: „See oli nälj, nälj ja veel kord nälj“.

## Ühe 5-aastase lapse mälopildid aastast 1941

**Ene Tirmaste (Rässa)**  
Kirja pandud 03.01.2022

Ma soovin edasi anda ühe 5-aastase lapse mälestused pikast teekonnast Tartumaa Võnnu valla Tirikeste külast Tomski (siis Novosibirski) oblasti Krivošeino rajooni Bolševiku kolhoosi Ukrainka külasse. See oli taiga ääremaa. Seal kaugel Obi jõe jõgikonnas möödusid minu lapsepõlv ja noorusaastad. Sinna on maetud ja jäänud suur osa minu elust. Panen kirja üksikud mälukillud.

### 1. pilt

Oli 14. juuni 1941 varahommik, lapsed magasid. Meid oli kolm: vend Vello, 9-aastane, mina, Ene 5-aastane ja vend Mati kahe ja pooleaastane. Ema ja isa olid põllul tööl ja meil kodus oli abiks üks kohalik naine. Ja siis sõitis kohale roheline presen-

diga kaetud veoauto.

Vanemad kamandati põllult autosse ja sõideti elumaja juurde. Meie maja oli poolvalmis, ainult mõni tuba oli elamiseks kõlblik. Mäletan, et meid aeti üles, üks mees istus minu voodi peale. Silmade ees on seni, kuidas ema ja isa istuvad toolidel ja neile räägitakse midagi ja kõlab võõras sõna „kulak“. See sõna kummitas mind aastaid. Sain selgeks sõna tähenduse (rusikas), kuid ei mõistnud, miks öeldi seda vanematele. Alles 4. klassis ajalugu õppides sain sellest aru.

Majja tulnud võõrad inimesed otsisid midagi kirjutuslaua sahtlitest ja kõrval olevast mustast kapist. Seal olnud asjadest võeti midagi ära. Umbkeelne venelane pani mind riidesse, kuid ei osanud sukatrippe kinni panna. Tuli siis ema ja aitas. Ema pani nooremat venda riidesse.

### 2. pilt

Järgmine mälopilt: palju kompe trepi ees, auto seal ja juba olin autos. Kuidas ma sinna sain, ei mäleta. Olime kõik veoauto kastis, mina millegi pehme otsas, noorem vend ema süles, aga sõdur seisis autokasti nurgas, täägiga vintpüss käes. Siis olime Tartus ja vagunid seal, lapse silmis nagu majad ratastel. Kuidas vagunisse sain, ma ei mäleta, aga mäletan isa, kes tõstab uksest sisse sinakat silmapesukaussi. Kausis oli punane kera nagu pall. Isal lubati saatjaga poodi minna ja need olid tema viimased ostud lastele ja abikaasale. Minule oli see viimane mälestus isast. Isa tahtis ka vagunisse tulla, aga tema õlgadele kerkisid kellegi käed ja isa kadus igaveseks. Küüditamise ajal olin ma veel poolenisti haige, Mul oli välja põdemata pleuriit ja teel sain juurde läkaköha. (Järg lk 4)

(*Algus lk 3*)

Küll see kõha vaevas mind teel.

Meeles on kitsikus vagunis, palju inimesi ja auk vaguni põrandas oma „häda“ ajamiseks. Õnneks oli meil pissipott kaasas ja kasutasime meie ning ka mõni teine. On meeles kusagil kõrgel väike aken, mõnikord tõsteti mind nii kõrgele, et sain välja vaadata.

Veel on silmade ees mingisugune vee nõu vaguni ukse juures ja selle küljes ketiga kinnitatud veetops. Kusagil oli peatus, saime vagunist välja, eemal oli mets, vagunisse toodi hästi lõhnavaid kaski. Nüüd ääristati põrandaaук kaskedega ja valged linad rippusid nende küljes. Nüüd sai käidud lehti katsumas ja küll nad krabisesid!

### 3. pilt

Järgmine mälestus: meid laaditakse vagunist välja ja siis hobuvankrite peale ning jälle sõit. See oleval olnud Tšano raudteejaam. Ema hiljem selgitas, et sihtpunkt pidi olema Kotški Baraba stepis. Aga nagu ikka suurel Venemaal juhtub, midagi läks sassi. Tšano ja Tšainski nimega kohad läksid vist segi, ning me olime saabunud valesse kohta. Nüüd läks sõit tagasi ja osa rahvast suunati Kargati jaama, meie pere aga otse Novosibirskisse Obi jõe äärde.

Mällu on sööbinud pilt metsikust sõidust vankri peal. Eemal kaugemal jooksevad koerad, aga tegelikult need olnud hundid ja hobused hakkasid „lõhkuma“. Meie kisendame ja mõnigi vanker oli läinud ümber. Meie hobusejuht olnud noor, lapseohtu poiss, kes oleks kaotanud hobuse üle valitsemise. Mäletan, et ema käskis vankri pulkadest kõvasti kinni hoida. Viskas vanaisa reisikasuka peale, istus ise meie peale ja kamandanud ka poisi lebama, võttis ohjad enda kätte. Sidus ohjad randmete ümber ja kihutasime edasi. Meeles on hirmus loksumine ja siis jääme seisma. Meie kõik olime elus ja emal olnud randmed verised ja nahk maas. Eemal oli aga maas valgeid riideid, inimesed oigasid, üks hobune siputas maas jalgu ja ka vanker oli läinud külili. Keegi karjus eemal ja siis korjati kõik kokku ja sõit läks edasi.

### 4. pilt

Järgmine mälupeilt on juba küüdikülast: on hommik, rahvas põrandal magamas. Lähen välja kempstu, aga väljas pehkinud trepi peal on üks tädi, tema käsi on välja sirutatud ja mina välja ei saa. Lähen tupp

tagasi, ütlen emale, tuli ema ja ka teised. Selgus, et see oli minu esimene kohtumine surnuga. Meeles on veel üks hommik, päike paistab ja ühe vankri peal seisab püsti üks mees, käed ülles tõstetud ja räägib midagi. See oleval olnud professor Karl Saral. Ta küüditati koos poegade Reinu ja Hennuga, aga tema naine Ebba Saral, üks meie Naiskodukaitse juhtidest Eestis, oli vangilaagris koos meestega. E. Saral lasti maha 1942. aastal nagu teisedki Naiskodukaitse juhid.

Kui me saabusime Novosibirski sadamasse, siis sadas vihma ja mina noorema vennaga istusime mingi varjualuse all kottide peal. Ema ise käis ära, sest vanem vend oleval olnud jõekaldal meie asjade juures, vanaisa kasukas üle pea ja pakki-de. Ema käis edasi-tagasi asju toomas. Kui väljas läks juba pimedaks, siis korraga näen: maja sõidab vee peal. See oli mitmekorruseline laev, kuhu meid jälle peale laaditi.

### 5. pilt

Järgmine mälupeilt on sellest, kui olime lodja peal ja mina istun nii, et kätt välja sirutades voolab vesi läbi sõrmede. Kõrval istub ema, vennake süles, ja veel mõni inimene, kõikjal kompsud. Oleval olnud nii, et noored ja tugevamad kõndisid mööda Obi kallast, kraam ja nõrgemad olid aga lodja peal. Vend, kes sai 23. juunil 10-aastaseks, kõndis koos teiste omasugustega. Ob on ju suur ja lai ja vennale tundus nagu liiguks meie vee peal ja lodi hakkab uppuma. Aga ei liigume ikka edasi. Ju siis sõiduk oli nii täis lastitud, et minu väike käsi ulatus üle lodja ääre ja minu väike vend oli kogu aeg mures minu pärast. Nii siis meid sõidutati, tugevamad korjati ära peatustes, kolhooside esindajad valisid tööorje, aga kolme lapsega töönaist ei tahetud, sõidutati kuni Aleksandrovskoje küalani välja ja jälle tagasi Tomski poole.

Teekond kestis 14. juunist kuni augusti keskpaigani, kuni maabusime lõpuks Krivošeino sadamas. Meie saabumisega said ka kõige viletsamad kolhoosid endale tööjõu. Asukohaks sai Bolševiku-nimeline kolhoos Ukrainka külas. Küla nimest selgub, et siin olid Ukraina kodanikud, kes siia varem küüditatud. Meisse suhtuti mõistvalt. Meie pere paigutati ühe kolhoosniku juurde, kelle mees oli sõjas ja kodus oli väike poisike. Mina olin lõpuks nii nõrk, et ei jaksanud isegi istuda, ainult lamasin. Magasime põrandal, põhu-

kottidel ja mina jäin sinna lamama, kui ema läks tööle ja ema ei teadnud kunagi, kas olen elus, kui ta õhtul koju tuleb. See vene naine oleval öelnud emale, et selle lapse ta päästab ära. Ta jootis mulle iga päev lüpsisooja piima, istus minu kõrvale, tõstis mind üles, seljaga vastu tema rinda. Ta võttis rohelise kruusi sooja piimaga ja muudkui rääkis, et „pei“, st et joo. Lasi mul puhata, sest ma ei jõudnud isegi juua. Jõin lonksude kaupa ja tunnen senini, kuidas ta silitab mu pead. Kui rohkem ei jõudnud juua, siis ülejäägi sai ta poeg. Jootmine kestis seni, kuni lehm hakkas kinni jääma ja piimal oli juba mõru maitse. Ja nii ma jäingi ellu ja olen meie perest täna ainsana elus.

Siberis lõpetasin keskkooli 1954. aastal. Töötasin kaks aastat saksa keele õpetajana. Ühe aasta taiga asulas Jergais ja teise aastal jälle Krivošeino külas. 1956. aastal vabastati mind sundasumiselt, sest nõukogude õpetaja ei saanud ju olla rahvavaenlane. Kui õpetaja pere liikmed said nüüd vabastuse ka noorem vend Mati ja ema. Vanem vend õppis Tomskis mäetehnikumis ja vabastati kui üliõpilane. Mingisuguseid palvekirju Moskvasse me ei kirjutanud. Ema ütles alati, et tema ei alanda ennast, paluma ei hakka. Kui ise viisid, küll siis ka ise vabastavad. 1956. aastal astusin pedagoogilisse instituuti ja 1958. aastal jätkasin õpinguid Eestis Tartu Ülikoolis. Lõpetasin ülikooli saksa filoloogina.

Me olime määratud eluaegsele sundasumisele, aga tulime ikka kodumaale tagasi, kõik neljakesi. Isa suri Sevurallagis Likino vangilaagris. Alles on üks kiri isalt ja surmatunnistus trükitud blanketil. Isa sai meilt küll ühe kirja, meie aga kolm. Kaks kirja põletasime ära, nad muutusid lugemiskõlbmatuteks, paber pudenes. Olime kõik neljakesi koos, tegime väikese lõkke, mälestasime isa. Surmatunnistuse saime kätte 1946. aastal ja selleks ajaks oli Likino laagris surnud juba 580 inimest. Isa oli niisiis 581. hukunu. Surma põhjuseks on toodud müokardiit.

Selline oli ühe tööka perekonna saatus. Mälestused hämarduvad ja kunagi kaovad jäljetult, kui me neid kirja ei pane.

# Ülevaade Sihtasutuse Eesti Represseeritute Abistamise Fond (ERAF) tööst 2021. aastal

Sihtasutus ERAF sai Justiitsministeeriumiga 15. veebruaril 2021 sõlmitud lepinguga nr 4-7/12 riigieelarvest toetuseks 256 000 eurot.

Sellest saime 2021. aastal tegevuskuludeks eraldada soodustatud isikutele, meie üheteistkümnemele organisatsioonile toetusi kokku 172 810 eurot. Tegevustoetused võimaldasid meie ühingutel aktiivselt osaleda leinapäevade ja riiklike tähtpäevade üritustel. Koroonaa epideemia tõttu ei saanud aasta esimesel poolel üritusi traditsioonilisel kombel läbi viia. Rahvuslikel leinapäevadel tuli kasutada tagasihoidlikumas variandis tseremooniaid. Eesti Vabadusvõitlejate Liidu organisatsioonidel õnnestus suvel 17. juulil Rakveres Vallimäel korraldada traditsiooniline 28. kokkutulek. Eesti Memento Liidu organisatsioonide kokkutulek toimus traditsiooni arvestades ikka Pilstiveres 23. augustil 2021. Tuli rakendada ette nähtud ohutuse nõudeid.

Teiseks saavad fondilt toetust need projektid ja tegevused, millega jäädvustatakse okupatsioonide ajal toimunud sündmusi: vastupanuvõitlust, massirepressioone jt okupatsioonivõimu kuritegusid. Toetatakse uurimistöid, mälestusmärkide püstitamist, matmispaikade tähistamist ja hooldamist ning trükiste väljaandmist. Nimetatud projektide toetuseks kasutasime 2021. aastal 56 800 eurot. Uurimistööde osas jätkas Memento Tallinna Ühenduse juures tegutsev registribüroo (ERRB) Teises maailmasõjas võidelnud eesti sõjameeste saatuse selgitamist ja kommunismiohvrte koondregistri koostamist.

Detsembris 2021 sai trükivalmis koondregistri raamat R-13. Töö jätkub veel Soome ja Saksa sõjaväes võidelnud eestlaste nimekirjaraamatuga R-17. MTÜ Tondi Sõjakool sai toetust uurimistöök hukkunud Eesti ohvitseride saatuse selgitamiseks ja õigeksmõistmiseks Vene Föderatsiooni prokuratuuri kaudu.

Fondi toetusel ilmusid meie organisatsioonide infolehed: vabadusvõitlejate "Vaba Sõna" neli numbrit nr. 35, 36, 37 ja 38, Memento Teataja nr. 34 ja 35 ning Murtud Rukkilille Ühingu ajaleht Rukkilill nr 31, Alutaguse Memento Mälestusleht, Jõgevamaa ajaleht „Ešelon nr 8“ ja sihtasutuse ERAF infoleht „Priius“ nr. 22.

1941. aasta Suvesõjast Eestis möödus eelmisel aastal 80 aastat ja meie fondi toetusel ilmus trükist Tõnis Tõnissoni pika uurimistöo tulemusena raamat „Kildudest korjatud. 1941. aasta kurjuse kuud“. Autori põhjalikku uurimistööd kinnitab fakt, et Herbert Lindmäe 2015. aastal avaldatud raamatus „Suvesõda Harjumaal 1941“ oli juba viidatud T. Tõnissoni varem ilmunud töödele. Need kaks raamatut koos annavad täpse teadmise sellest, kuidas eesti rahvas võitles suvel 1941 nõukogude okupatsioonivõimu vastu. Fond toetas A. Rahi-Tamme ja L. Suurmaa suurteost, paljude fotodega albumit „Siberis vangistuses ja asumisel.“ Sellest raamatust saame väga hea ülevaate nõukogude okupatsioonist põhjustatud kannatustest, mis said osaks meie rahvale.

Mälestusmärkidest avati Järvamaal

Memento mälestuskivi ja Rapla kalmistul püstitati hauatähis 1941. aasta Suvesõja lahingutes langenud major Hans Hirvelaanele VR II/3. Vabadussõjas vapralt võidelnud ohvitserina sai temast üks Suvesõja partisanigruppide juhtidest, kelle väeosa sai nimeks Major Hirvelaane pataljon. Meie fond toetas Purtse Hiiemäe leinapargi, Eesti Vabadusvõitlejate Liidu Metsakalmistu, Eesti Memento Liidu Metsakalmistu ja Viljandi kalmistul vabadusvõitlejate matmispaikade hooldamist. Fond toetas väsimatu vabadusvõitleja Enn Tarto mälestuse jäädvustamist Tartu Peetri kirikus. 23. juunil 2021 avati Kiili vallas Lähtse külas Harjumaal Memento Ühenduse toetusel mälestuskivi Eesti Vabariigi ministrile Vladimir Rooperele. Eesti kodanikuna astus ta välja Eesti lipu kaitseks 17. juulil 1940 Tallinnas, kui kommunistid korraldasid meelevalduse Vene saatkonnas juures. V. Roopere hukkus vangistuses Venemaal Sõtkõvkaris 1942. aastal, kuid on ebaselge surma põhjus.

Meie fond toetas Eesti kunstnike Kunstirühmituse SLED Siberisse korraldatud ekspeditsioonide materjalide levitamist rahvusvahelises ulatuses veebi keskkonnas kolmes keeles. Fond toetas ajakirja *Kultuur ja Elu*, milles avaldatakse materjale okupatsioonivõimu vastu võidelnutest, selle võimu all kannatanud inimeste saatusest ja ajaloolistest sündmustest neil karmidel okupatsiooniaastatel.

Sihtasutuse ERAF juhatuse liige,

**Peep Varju**



Pärnu Leinapark.



Küüditatute mälestuskivi avamine Järva-Jaanis.

Fotod Pärnu Memento ja Järvamaa Memento kogust

## Hoidkem mälestust nendest inimestest, kellele toetus noor Eesti Vabariik

**Meie kohus on järeltulevatele põlvedele edasi anda mälestust võimalikult paljudest meestest ja naistest, kes pühendasid oma jõu Eesti Vabariigi edenemisele, olid tõelised patrioodid.**

Prægused noored teavad Eesti Vabariigi rajajaid, meie ajaloo suurkujusid. Igasse aega mahub vähesel hulgal suurmehi, neid järgida on selline ülesanne, mis õnnestub harvadel. Samas on väga olulised aga töökad, ennastalgavad ja põhimõttekindlad tegutsejad ühiskonna hüvanguks, kes võiksid olla eeskujuks paljudele järgnevatele põlvkondadele. Selline sihikindel mees oli Vladimir Roopere, kelle sünnikohta Harjumaal Kiili vallas Lähtse külas asuvasse Paali tallu püstitasime 2021. aasta suvel mälestuskivi.

2021. aasta Võidupühal kogunes Kiili piirile Lähtsesse mälestuskivi avamisele hulk inimesi nii lähemalt kui kaugemalt, kohal olid Kiili vallavalitsuse ja gümnaasiumi esindajad, Kaitseliit jt. Sõnavõttudest jäi kõlama Vladimir Roopere laia haardega tegutsemine Eesti hüvanguks. Tartu Ülikoolis saadud juristi haridusega mehe elus oli mitu tähtsat verstaposti. Ta valiti 1932. aastal Riigikogu V koosseisu liikmeks. Jaan Tõnissoni IV valitsuses 18.05.1933 - 03.10.1933 oli ta kohtu- ja siseminister. Sellel keerulisel ajal tuli võidelda nii paremkui pahempoolsete, vapside ja kommunistide vastu. Siseministrina käskis ta sulgeda vasakpoolsete ühingud Tartus ja keelas ära vapside reklaamide avaldamise kinodes.

Ühiskondlik tegevus algas juba Kurna Hariduse Seltsis aastail 1921-1923 juhatuses esimehena. Vladimir Roopere oli Kurna Põllumeeste Kogus aastail 1926-1940, Kurna rahvamaja ehitusühingu asutaja ja juhatuse liige 1929, Kurna Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu peamees 1930. aastal ja Kurna Vallavolikogu liige 1930-1933. Kaitseliidu liige oli ta alates 1930. aastast. Poliitiliselt kuulus ta Põllumeeste erakonda (1926-1932) ja järgnevalt Põllumeeste, Asunikude, Väikemaapidajate koondisesse. Hiljem oli ta Isamaaliidu Kurna osakonna liige ja selle esimees 1935. aastast, kuni võimu haaranud kommunistid sulgesid 1940. aastal kõik meie ühingud.

Vladimir Rooperele kui Eesti patrioodile oli 1940. aasta juunipöörde raske

lõök. Ta ei jäänud vaikivaks pealtvaatajaks. Pärast uue riigivolikogu valimisi korraldati 17. juulil Vabaduse väljakul N. Liidu saatkonnast tulnud kava järgi demonstratsioon, kus nõuti ENSV taolist riiki ja selle astumist NSV Liidu koosseisu. Vastasseis rahvusliku meelsusega kodanikega tekkis Kinga ja Pika tänava nurgal, kus kolonn demonstrantidega pöördus Nõukogude saatkonna poole. Lavastuse järgi olid kolonnis punalippude kõrval ka Eesti lipud ja siin püüdsid mingid kahtlased tüübid meie lippu puruks rebida. Vladimir Roopere astus südikalt Eesti lippu kaitsma. Era-riides NKVD-mehed, kes olid koos Punaarmee Eestisse toimetatud, vahistasid V. Roopere koos teiste lipu kaitsjatega. V. Roopere toimikust saime teada, et arreteerimine vormistati tagantjärele septembris 1940. Toimikus oli fikseeritud, et Venemaalt tulnud NKVD operatiivgrupil puudusid vahistamise orderid !!

Rohkem perekond teda ei näinud. Poeg Jaan oli siis 7-nea ja tütar Siiri-Maie nelja-aastane. Vladimiri naine Maria käis rääkimas Olga Lauristiniga. Johannes Lauristin ja Vladimir olid õppinud omal ajal koos õhtukeskkoolis, nad olid isegi pinginaabrid olnud. Aga Olga Lauristin olevat visanud Maria kabinetist välja, öeldes, et see on teile paras, te olete eesti rahva kurnajad.

24. jaanuaril 1941 vormistati selline süüdistuskokkuvõte: V. Roopere kuulus kontrrevolutsioonilisse põllumeeste ühendusse, asunike ühendusse, Kaitseliitu, Isamaaliitu, oli Riigikogu liige ja justiitsministrina tegutses kommunistliku liikumise tegelaste ja nende vastu, kes toetasid revolutsioonilist liikumist. Samal päeval anti välja ka määrus: „V. Roopere on süüdi mõistetud Venemaa kriminaalkodeksi § 58-4 põhjal. Konfiskeerida Tõdva vallas Lähtse külas Paali maja“. 19. märtsil 1941 tegi NSVL SARK-i erinõupidamine (troika) otsuse: „Saata Vladimir Roopere kui sotsiaalselt ohtlik element töölaagrisse 8 aastaks alates 17. juulist 1940 koos isikliku vara konfiskeerimisega.“

Edasisest on toimikust teada vangilaagri ülema info kuupäevaga 19.11.1942 V. Roopere surmast. Kirjas on teade, et ta suri 6.11.1942. Jäid üksnes oletused.

Vladimiri Roopere tütar Siiri-Maie Ronimois jutustas oma isa elukäigust kir-



Siiri-Maie Ronimois oma isa mälestuskivi juures.

Foto Ardo Niinre kogust

jutanud Ardo Niinrele: „Ta oli Sõtkõvkaris laagris, kus palju eestlasi on olnud. Kui Eesti oli oma iseseisvuse taastanud, oli V. Roopere esimeste hulgas, kes rehabiliteeriti koos vara tagastamisega. Tagastamise aluseks pidi olema surmatõend ja siis saimegi laagrist surmatõendi, millel oli kirjas, nagu ta oleks mingisse haigusse surnud. Tegelikult ei vastanud see tõele. Vend Jaan elas aastaid Kaug-Põhjas, töötas seal Leena kullakavanduste juures ja tema sai siis ühe tütava kaudu tutvuda Sõtkõvkari laagri arhiiviga. Selgus, et laagris oli olnud ülestõus väga viletsate elamistingimuste tõttu. Nälg, külm ja metsatöö. Vangid korraldasid ülestõusu ja põgenesid taigasse. Mingi õrn lootus oli Kana-dasse jõuda, aga muidugi nad ei jõudnud. Nagu vend ütles, et polaarrebased sõid nad lihtsalt ära. Nii et niisugune lõpp oli isal. Ta jäi teadmata kadumaks.“ Meie uurimused on aga sageli nn laagriülestõusud kahtluse alla seadnud. Kohalikud laagri NKVD uurijad võisid ja tegidki mis tahes juurdekirjutusi näljast nõrkevate vangide toimikutesse. Sadadest 1941. aasta eesti poliitvangidest Venemaa surmalaagrites jäid ellu üksikud ja nendelt oleme selgust saanud.

Mälestuskivi püstitamisel oli eestvedajaks Ardo Niinre, ajaloolane ja Kiili vallas tegus inimene. Kaasa aitasid Kiili vallavalitsus, gümnaasium, ettevõtted ja eraisikud, loomulikult ka Memento Harjumaal Ühendus ERAF-i toel.

Memento Harjumaal Ühenduse nimel  
**Rein Purje**

## Elu läbi tahavaatepeegli!

Meid, represseeritud, hurjutatakse tihtilugu, justnagu elaksime ainult mälestustes ja seetõttu oleme muutunud arengute piduriks! Jah, möödunud, 2021. aastal, tuli meil tõesti pidurit tõmmata, kui Tallinna linnavalitsus oma 21. juuni 2021 korraldusega andis ehitusõiguse jalgpallihalli rajamiseks, eirates kõiki eelmisel aastal Justiitsministeeriumis toimunud nõupidamistel saavutatud kokkuleppeid.

Meil ei ole midagi sportimise ega spordihallide vastu, kuid asukoha sobimatusse kohta avaldasid oma arvamust just Maarjamäe memoriaali kavandanud arhitektid ja nende arvamus läheb meile väga korda, sest on nad ju suutnud luua tõeliselt sakraalse rajatise, milles on ka Memento Liidu ja meie Represseeritute Registri Büroo aastakümneid kestnud töö tulemused. Need on nimed mälestuste seinal. Arhitektid, memoriaali "Teekond" autorid: Kalle Vellevoog, Jaan Tiidemann, Tiiu Truus, Kirke Kangro, Lidia Zarudnaja on suurepärased oma ala spetsialistid, mida tõendab Pariisis rahvusvahelisel võistlusel saavutatud võit. Neile ei sobinud kuidagi välja astuda linna kui tööandja vastu. Pöördusin Justiitsministeeriumi ja ka peaministri poole palvega aidata meid, aga teadagi, "telefoniõigust" õigusriigis ei ole! Küll aga saime igati toetava suhtumise osaliseks.

### Allpool lõik peaministri Kaja Kallase vastusest:

*„...2018. aastal avatud kommunismiohvrite memoriaal on väga oluline meenutamaks neid, keda kommunistlik režiim alates 1940. aastast õigusvastaselt mõrvas, vangistas ja küüditas ning kes vangistuses või asumisel surid. See on memoriaal, mis on mälestuse hoidmise eesmärgil eestlastele oluline. Nii nagu väga paljudel Eesti peredel, on ka minu perel küüditamisega valusad kogemused. Seetõttu on oluline, et seda mäletatakse ja nooremale põlvkonnale sellest räägitakse.*

*Minu isiklik seisukoht on, et jalgpallihall ja Maarjamäe kommunismiohvrite memoriaal ei sobi kõrvuti ja olen algusest peale toetanud ideed leida hallile muu asukoht. Juristina saan aru, et asi on liikunud etappi, kus valitsuse tegevusruum on jäänud väga väikeseks. Loodan siiski, et justiitsministri ja riigihalduse ministri juba tehtud töö on lahenduse leidmisel tulemuslik ning usaldan neid.“*

Kahjuks on selgunud, et 2020. aasta oktoobris ei sõlmitud kompromisslahendust. Toona tutvustas eelmise valitsuse liige osalistele kompromissettepanekut, aga kirjalikult vormistatud lepingut ei sõlmitud. Ettepanekule pidid järgnema läbirääkimised, osalistel oli esialgne tahe teemaga tegeleda, aga kompromissi lepingu vormis ei jõutud teha.

Siis aga ühel päeval tuli teade, et Tuulenurga 1 staadionile on toodud ekskavaator! Tagantjärele ei oskagi öelda, kas paanikaks tol hetkel juba ka põhjust oli, aga Eesti Memento Liit pöördus advokaat Tuuliki Laessoni poole, et taotleda kohtult esmast õiguskaitset.

Advokaat tegi lühikese ajaga selgeks, et kuigi jalgpallistaadion teutses seal juba aastast 1965, olid kõik rajatised, trassid ja elektriühendused tehtud ebaseaduslikult ja ilma dokumentatsioonita. Esmasest õiguskaitsest kohus keeldus, sest jalgpalliklubil puudus igasugune õigus ehitustegevusega alustada ja sellega polnud ka veel algust tehtud. Kopp viidi ära ja osapooled leppisid kokku kohtuvälises lahenduses, aga... elame, näeme!

Juba on pöördunud meie poole inimesed, kes võitlevad rajatavate kõrghoonete vastu, mis Maarjamäele projekteeritud, aga anname endale aru, et Tallinna linn ei saanud valmis koos memoriaaliga ja linna areng ja ehitustegevus jätkub ka tulevikus. Kohtusse ei läinud me Tallinna linna vastu, vaid kõigest korralduse number 755 vastu.

Jõudu, jaksu ja head tervist soovides,

**Arnold Aljaste**  
EML juhatause esimees



Marie Under

## Jõulutervitus 1941

Astun vaikset jõululumist rada  
üle kannatanud kodumaa.  
Igal lävel tahaks kummardada:  
ükski maja pole leinata.

Vihasäde hõõgub muretuhas,  
nõrdimusest kalk, hell valust meel:  
ei saa mitte olla jõulupuhas  
sellel valgel jõulupuhalt teel.

Ah, et on nii kiviränki hetki  
kanda südamel kui kirstukaant!  
Enam pole anda silmavettki –  
seegi armuand on otsa saand.

Olen nagu tagurpidi sõudja:  
silmad ikka minevikku säet –  
tagurpidi – siiski kojujõudja ...  
Ent mu hõimud – kodutuks on jäet ...

Ikka mõtlen neile, kes siit viidi ...  
Taeva poole karjub nende äng.  
Nagu oleksime kõik ses süüdi,  
et neil puudub – meil o n söök ja säng!

Aralt ohkan nagu mõistukeeli,  
uskumata, et see täide läeks:  
kas me kunagi veel oma meeli  
saame tarvitada rõõmu hääks?

# Taas anti pidulikult üle Vabaduse Tammepärja aumärgid

31. augustil 2021 tunnustas justiitsminister Maris Lauri Vabaduse Tammepärja aumärgiga 32 inimest. Aumärgi said: **Eevi Laula**, **Rando Kuustik**, **Merike Jürjo**, **Andre Lilleleht**, **Urmas Reinsalu** ja **Elle Lees** Harjumaalt, **Urmas Selirand** Hiiuimaalt, **Ivika Maidre** ja **Oleg Sesk-Harmut** Ida-Virumaalt, **Ülo Pärn** ja **Rünno Savir** Jõgevamaalt, **Vello Laprik** ja **Uno Aan** Järvamaalt, **Ivari Rahula** Läänemaalt, **Villu Jahilo** ja **Margus Kalda** Lääne-Virumaalt, **Aadu Jõgiaas** Põlvamaalt, **Urmas Esna** ja **Isabella Maripuu** Pärnumaalt, **Aare Hindremäe** ja **Peep Ummalas** Raplamaalt, **Mart Puusepp** ja **Asta Salumaa** Saaremaalt, **Eha Kaljuvee**, **Ivar Sibul** ja **Andu Uus** Tartumaalt, **Hilja Karjus** Valgamaalt, **Maia Rebane** (sünd Särev) ja **Harry Rebane** Viljandimaalt, **Lenno Lüüs** Võrumaalt ning väliseestlased **Ülo Isberg** ja **Indrek Grabbi**.

Tunnustuse pälvinate hulgas on inimesi, kes osalevad vabatahtlikuna erinevate mäluorganisatsioonide ja seltside töös, et säilitada, jäädvustada ja edasi anda Teise Maailmasõja, küüditamise ning vabadusvõitluse minevikulugu; Kaitseliidu taastamise ja tegevusega seotud inimesi; neid, kes kannavad hoolt sõjahaudade ja mälestusmärkide eest ning neid, kes hoiavad au sees isamaalist kasvatust ja annavad järeltulevatele põlvedele edasi vastupanuliikumise mälestust.

Kõik eelnimetatud on ära teeninud lugupidamise ja tänu. Andmaks etteku-

jutust autasustatute teenete laiast ulatusest räägime siin pistelise väljanoppena nelja Tammepärja Vabadusristi kavaleri tegemistest.

**Villu Jahilo** tegutseb siiani agaralt Ilumäe koguduse juures ning koondab aja jooksul koostatud materjale ja lindistusi. Tema eestvedamisel taastati 1988. aastal Ilumäe Vabadussõja mälestussammas, ta on aastate vältel uurinud ja kirja pannud ümbruskonna metsavendade lugusid ja koos Jaan Kruusvalliga kirjutanud raamatu "Mets on vend", mis räägib metsavendlustest Palmse vallas ja ümbruses. 79-aastasena asutas ta oma koduõuele külamuuseumi, mille eesmärk on koguda ja säilitada Palmse mõisa külade kultuuripärandit. 88-aastasena rajas ta Eesti Vabariigi 100. aastapäeval oma esivanemate põlistalu maadele tammepargi, milles jäädvustatakse mitmed Palmse valla vastupanuvõitluse sündmused.

**Elle Lees** on Konstantin Pätsi ja Riigivanemate Muuseumi asutajaliige ja pikaaegne tegevjuht. Samuti on ta ka Eesti Muinsuskaitse Seltsi, Eesti Sõjahaudade Hoolde Liidu, Eesti Genealogia Seltsi, Järvamaalaste Seltsi ja teiste ühenduste tegus liige ning pühendunult kogunud, hoidnud ning tutvustanud Eesti riigivanemate ja teiste omariikluse tegelaste mälestust. Tema tegutsemise üheks tulemuseks on kenotaaf hukkunud riigivanematele Metsakalmistul.

**Ivika Maidre** on Teise Maailmasõja mälestuse hoidja ja edasiandja. Ta on juhtinud Vaivara Sinimägede Muuseumi rajamise projekti, olnud üks muuseumi sisu loojatest, tänane muuseumi hing ja lugude jutustaja nii eesti kui ka võõrkeeltes. Lisaks on Ivika Maidre andnud aastate jooksul oma panuse Sinimägede lahinguvälja korramisele ning on olnud mitmesuguste ajalootaustaga ürituste korraldaja ning infotrukiste autor.

**Urmas Reinsalu** on vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise mälestuste jäädvustamise tugev propageerija. Tema toetaval kaasabil on teoks saanud mitmed suurprojektid. Aastaid veninud Kommunismiohvrite memoriaali loomine Maarjamäel sai teoks siis, kui justiitsministrina hakkas Urmas Reinsalu juhtima valitsuskomisjoni. Tema toel valmis metsavendade ja nende abistajate mälestusmonument Eesti Kodu kompleksis Mõnistes 2021. aastal ning ta on aktiivne kõneleja mälestusteenistustel ja meile tähtsatel üritustel. Oluline on märkida, et kui Urmas Reinsalu oli Eesti Vabariigi justiitsminister, siis pöörduti tema poole ettepanekuga töötada välja EV 100. aastapäevaks aumärk Eesti vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise võitlejatele ja mälestuste hoidjatele. Urmas Reinsalu kiitis mõtte heaks ja täna saame öelda, et Vabaduse Tammepärja aumärgi projekt on igati jätkusuutlik.



Foto Justiitsministeeriumi kogust





## Eesti Vabadusvõitlejate Liidu tegevus 2021. aastal

Eesti Vabadusvõitlejate Liit (EVL) jätkas 2021. aastal aktiivset tegevust osalemisega traditsioonilistel üritustel. Aasta algas 3. jaanuaril mälestuspäevaga Vabadussõjas võidelnute auks. Kirikukellade mäng ja leinas langetatud pea meenusid aega 101 aastat tagasi, kui vaikusid relvad ja eesti rahvas sai alustada oma riigi rahupõlves rajamist. Tartu rahu 101. aastapäeva tähistasime tseremooniaga Tallinnas Siselinna kalmistul ja Jaan Poska majas Kadriorus. EVL esindajad osalesid Eesti Vabariigi 103. aastapäeva puhul korraldatud üritustel Toompeal ja Jüriöö pargis.

8. mail 2021 korraldasid vabadusvõitlejad traditsioonilise mälestustalituse Maarjamäe väljakul meenutades Teise maailmasõja lõppu Euroopas.

Koroonakriisist põhjustatuna jäi pidamata EVL volinike aastakoosolek, kuid suvel, 17. juulil 2021 toimus traditsiooniks saanud Eesti Vabadusvõitlejate Liidu 28. kokkutulek Rakveres Vallimäel.

Jätkus koostöö Soomepoiste Pärimusühingu ja Soome Sõjaveteranide Liiduga. Me võtsime osa pärimusühingu ja Soome saatkonna poolt korraldatud mälestustseremooniast Tallinna Metsakalmistul 24. veebruaril Eesti Vabariigi aastapäeval ja 6. detsembril Soome Vabariigi iseseisvuspäeval. Soome Suursaatkonnas oleme saanud osaleda seal korraldatud tähtpäevadel ja Soome kaitseatašee vastuvõtul. Jätkub koostöö Eesti vabadusvõitlejate ja eruohvitseridega Kanaadas ning samuti meie kaasvõitlejatega Lätis.

Meie esindajad on osalenud kõikidel Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus Toris toimunud üritustel: Veteranide päev, Võidupüha tule süütamine, Iseseisvuse taastamise 30. aastapäeva üritused 20. augustil ja Vaba-

dussõja alguse aastapäeval. Vaba Eesti päeval olime Justiitsministeeriumis pidulikult vastu võetud. Osalesime 80 aastat tagasi toimunud 1941. aasta juuniküüditamise mälestusüritustel Tallinnas ja Värskas ning 1949. aasta märtsiküüditamise leinapäeval Maarjamäe memoriaalil. 1944. aasta 8. märtsil toimunud punalennuväe Tallinna pommitamise sõjakuriteo ohvreid mälestasime Siselinna kalmistul tseremooniaga.

Rapla kalmistul austasime uue hauatähisega 1941. aasta Suvesõjas langenud Vabaduse Risti kavaleri major Hans Hirvelaant VR II/3. 10. juulil olime koos Eesti Õhuväe esindusega, Kuusalu valla elanike ja veel mitmete organisatsioonidega Kõnnu metsas Lendurite kivi juures. Jätkus 1942. aastal alguse saanud traditsioon ja me avaldasime austust Suvesõja sangaritele, Eesti lennukivõitseridele, kes jäid ustavaks oma riigile antud sõdurivandele ja langesid kommunistide sõjakuriteo ohvritena. Mälestusväärne sündmus oli Eesti metsavendade mälestussamba avamine Mõnistes 22. augustil 2021. Vabadusvõitlejad olid kohal ka Maarjamäe memoriaalis, kui me kommunismi- ja natsismiohvrite Euroopa päeval, 23. augustil mälestasime kahe okupatsioonivõimu ohvreid.

Järlepas toimus 1941. aasta Suvesõjas langenud metsavendade Harju maleva võitlejate mälestusteenistus ja Vistla memoriaalkalmistul septembris Porkuni lahingu 77. aastapäeva tähistamine. 22. septembril toimunud vastupanuvõitluse päeva tähistamine algas Otto Tiefi ja tema hukkunud valitsuseliikmete hauaplatsil Metsakalmistul. Seejärel jätkusid riigivanemate mälestuspäeva üritused Jõelähtmes. Esmalt toimus mälestustalituse Jõelähtme Vabadussõja monumendi juures.

Jõelähtme kirikus peeti jumalateenistus Eesti Vabariigi riigivanemate mälestuseks. Nende mälestuseks, kes kommunistide terroriohvritena puhkavad nimetutes haudades. Meeldejäeva mälestuspäeva lõpetas vallavalitsuse korraldatud pidulik koosviibimine ajaloolises Jõelähtme rahvamajas.

Aasta lõpul võtsime osa Kaitseväe kalmistul Vabadussõjas langenud Briti mereväelaste mälestustseremooniast. Tondipoiste mälestussamba juures toimus 1. detsembril 1924. aasta kommunistliku mässu mahasurumise käigus hukkunud sõjakooli kadettide mälestustseremoonia.

Ago Juuriku eestvedamisel oleme saanud hoida eeskujulikus korras vabadusvõitlejate matmisala Metsakalmistul. Aprillikuu viimasel laupäeval on toimunud iga-aastased matmisala koristustalgud. Need toimuvad niisamuti ka tulevikus. Möödunud aastal rajati matmisalale korrastatud kõnniteed.

Kõikidel Eesti riiklikel ja kaitseväge seotud üritustel ja tseremooniatel on osalenud Jakob Westholmi Gümnaasiumi riigikaitse suuna õppursõdurite liputoimkond.

Meie vabadusvõitlejate aasta jooksul toimunud sündmused on jäädvustanud ajaloo tarvis foto- ja videomaterjalina Aare Hindremäe. Me anname jätkuvalt 4 korda aastas välja infolehte "Vaba Sõna" (uus toimetaja Hanno Ojalo).

Loodan, et järgmine aasta tuleb koroonavaba ning Eesti Vabadusvõitlejate Liit saab jätkata oma aktiivset tegevust.

Soovin jõudu ja edu Eesti Vabadusvõitlejate Liidule 30. tegevusaastaks!

**Tiit Pöder**

Vanemleitnant, EVL juhatuse esimees

# Mälestussammas Eesti metsavendadele ja nende toetajatele



Fotod EENL kogust

Möödunud aastal Rukkilille päeval 22. augustil, mida traditsiooniliselt tähistati Mõniste lähedal Eesti Kodu mälestuskompleksis, avati pidulikult mälestussammas Eesti metsavendadele. Avamisel võtsid sõna Eesti Endiste Metsavendade Liidu esimees Heiki Magnus, Murtud Rukkilille Ühingu esimees Enno Uibo, riigikogu liige Urmas Reinsalu, Valga vallavanem Monika Rogenbaum, Rõuge vallavanem Rein Loik, Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige Martin Andreller ja Valga sõjamuuseumi juhataja major Meelis Kivi ning teised.

Mälestuskompleksi rajaja Enno Uibo sõnul on Rõuge vallas Mõniste lähisel Hüti külas asuv endise Mäekonna talutare asukohale loodud Eesti Kodu mälestuskompleks metsavendade mälestussamba jaoks sümboliliselt sobilik koht, sest nii kodudest küüditatud kui metsa võitlema läinuid ühendas soov jõuda tagasi koju. „Mälestuskompleksis saavad koju tulla nii elavad kui ka hingekesed, kelle asukohta ei teata,“ ütles Uibo. Kompleks on pühendatud kõigile Eesti kodudele, mis kannatasid sõjakeerises ja nõukogude võimu vägivallas, ja inimestele, kes küüditamistega oma kodudest minema viidi.

Ajaloolane Martin Andreller avaldas oma kõnes mõtet, et kui 1944. aasta sügisel poleks vastupanuvõitlust olnud, on küsitav, kuidas meil 1980-ndate lõpus oleks läinud. Selles mõttes oli iga sugune vastupanu võõrvõimule hästi oluline.

Mälestusmärgi juurest saab alguse umbes kahe kilomeetri pikkune Joonase-nimeline metsavendade rada, millel avati metsavendade nimelised mälestuspingid. Noorkotkaste ja kodutütarde juht Romet Pazuhanitš saatis teele noored, kes viisid sinna mälestusküünlad.

Mälestussamba saamisluгу valgustab Priiuse lugejate jaoks pikemalt Eesti Endiste Metsavendade Liidu esimees **Heiki Magnus**:

“Mälestussamba rajamise mõttega tegelesid Eesti Endiste Metsavendade Liidu juhid ja liidu aktiivsemad liikmed alates ühingu loomisest. 1992. aastal arutati küsimust, milline võiks olla mälestussammas, mis oleks pühendatud metsavendade ja nende toetajate mälestuseks.

Sellel aastal tähistab EEML oma 30. tegevusaastat ja saab veenvalt kinnitada, et liit on täitnud oma põhikirjalisi eesmärgi. Aastate jooksul on avatud maakondade kirikutes metsavendadele mälestustahvleid ja korraldatud maakonna metsavendluse ajaloo-päevi ning metsavendlusele pühendatud mälestuspäevi. On hoiatud korras lahingupaiku ning metsavendade kalme. On taastatud metsavendade punker Lääne-Virumaal Väike-Maarjas. EEML ei ole kunagi unustanud endisi metsavendi nende viimsel teekonnal.

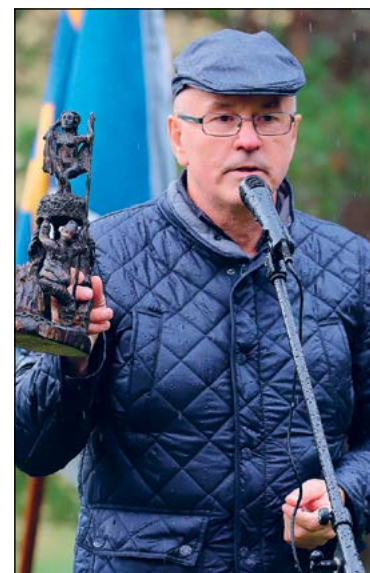
Nõu ja jõuga, sageli oma vahenditega abistanud, et endine metsavend saaks igati väärilisel moel oma viimsele puhkepaigale saadetud.

Tänavu 30. tegevusaastal on eriliseks ja igati korraldajatele avatud mälestussammas Eesti Kodu mälestuskompleksis Mõnistes.

Selle mälestussamba saamise ja valmimise lugu oli pikk, kokku ligemale 30 aastat. Taoline ettevõtmine nõuab päris suuri vahendeid. Mälestussamba rajamise võttis enda peale endine metsavend Aksel Ojaste (10.05.1925 – 25.04.2019).

Tema tellis endise metsavenna Hugo Sturm VR 2/3 loodud puuskulptuuri järgi mälestussamba ja selle aluse. Võimalus mälestussamba reaalseks rajamiseks avanes 2019. aasta alguses, kui selgus, et meie taotlusele on positiivselt reageerinud Justiitsministeerium ja minister Urmas Reinsalu on otsustanud eraldada Eesti Endiste Metsavendade Liidule tegevustoetuseks vajamineva summa. Mälestussammas tehti valmis Kõrgemas Kunstikoolis Pallas. Edasine tegevus oli juba minu kui EEML esimehe ülesanne. Tuli kooskõlastada mälestustahvlite tekstid. Neid aitas korrigeerida ja tõlkida Eesti Mälu Instituut. Mälestussamba tahvlid valmistas OÜ Ungru Paekivi, inglise- ja venekeelse infotahvli valmistas OÜ Miniplast ning aluspadja ehtas Hilensi OÜ.

Eesti metsavendade mälestussammas on tehtud Hugo Sturm 1946. aastal punkris loodud puidust skulptuuri suurendatud koo-piana. Kaunis skulptuur kujutab kolme metsavenda, kes hoiavad kätel lillepärja ja sini-must-valget rahvuslippu hoidvat naist. Mälestussammas on tänuavaldus metsavendadele ja Eesti inimestele, kes okupeeritud Eestis metsavendi toetasid ja riskisid eluga oma kodu ja rahva vaba tuleviku nimel. Mälestussammas sümboliseerib ühtlasi lootust eesti rahva säilimisele, kutsub austama Eesti kodumaad, rahvast ja rahvapärandit ning väärtustab meie kokkuhoidmist.



Heiki Magnus.



Enno Uibo ja Romet Pazuhanič.

Legendaarne metsavend Hugo Sturm (14.08.1891–24.12.1979) oli ohvitseri asetäitjana Esimeses maailmasõjas 1914–1918 ning võitles Eesti Vabadussõjas 1918–1920 Julius Kuperjanovi partisanide pataljoni koosseisus. Eesti riik autasustas teda isikliku vapruste eest 15. septembril 1920 Vabadusristi II liigi 3. järgu teenetemärgiga. Ta oli Kaitseliidu liige.

Saksa okupatsiooni ajal astus Hugo Sturm Omakaitseesse ning uue Nõukogude okupatsiooniga 1944. aastal jätkas ta vastupanuvõitlust metsavennana. Nõukogude julgeolekumeeste tehtud haarangul 1952. aastal sai ta haavata, arreteeriti ja mõisteti sõjatribunali otsusega 25 aastaks vangilaagrisse.

Hugo Sturm viibis vangistuses Molotovi oblastis kuni 1957. aastani. Pärast vabanemist elas elu lõpuni tütre juures Jõgeval. Hugo Sturm suri 24. detsembril 1979 ja on maetud Palamuse kalmistule.

Mälestussamba avamisel 22. augustil 2021 kinkisid Hugo Sturm järglased, Urmas Reinsalu ja Heiki Magnus puidust skulptuuri originaali Eesti Mälu Instituudile. Meie soovime, et tulevikus avatavas Patarei rahvusvahelises muuseumis oleks nimetatud skulptuur kui eesti rahva vastupanuvõitluse sümbol eksponeeritud nii meile kui tulevastele põlvetele.

Kahjuks ei õnnestunud legendiks saanud metsavendadel Aksel Ojastel ja EEML loojal ja endisel esimehel Arnold Ojastel (26.10.1928 – 29.04.2016) mälestussamba avamist näha. Aksel lahkus suhteliselt järsku, aga Arnold oli pikemat aega haige ja tema suurim soov oli, et metsavendade mälestussammas saaks püstitatud. Ta ütles ikka, et tehke see asi ära.

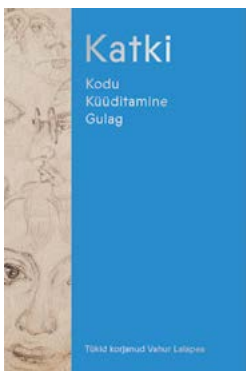
Pärast Aksel Ojaste lahkumist tuli kõik mälestussambaga seonduv meil üle võtta. Vaatasime ja otsisime kohta, et kuhu võiks samba



Urmas Reinsalu, Heiki Magnus, Aksel Ojaste tütar Reelika Tõnismäe ja Hugo Sturm tütre lapsed Ingrid Kalev ja Aivar Kaldma.

püstitada. Mõtteid oli mitmeid ja linnad me välistasime. Lõpuks leidsime, et parim paik metsavendade ja nende toetajate mälestussambale oleks ikkagi Eesti Kodu mälestuskompleks. Põhjendus selleks on väga lihtne. Meie hinnangul on metsavennad ja nende toetajad jõudnud tagasi koju. Kahjuks paljud küll vaid sümbolsest.”

## UUSI RAAMATUID



**Katki. Kodu. Küüditamine. Gulag. Tükid korjanud Vahur Laipea.** Kirjastus Postimees, Tallinn. 2021

Saatesõnas nimetab vaimulik Toomas Paul, et raamatus on kirjeldatud kohutavaid olukordi, mida inimesed on pidanud läbi elama. Mälestuste autorid olid kõige vintskemad, kes pidasid vastu katsumustele ja tulid tagasi.

Raamatu autor Vahur Laipea selgitab aga, et tema on koguja, kes korjas kokku aastakümnete jooksul ilmunud mälestustest kõige ehedamad, valusamad ja vahetumad katked. Kokku on korjatud ligi 80 inimese lood.

Ta püüdis need lood raamatus ühendada tervikuks

ja saavutada dialoogi lugejaga. V. Laipea räägib, et neid lugusid pole kerge lugeda. Liiga palju on seda, mida inimene suudaks korraka vastu võtta ja endas kanda. Ta soovib lugejale võtta aega ja kildhaaval tutvuda nende lugudega. Omapärane raamatu jaotus: Ema, Laps ja Isa, annab üllatava tulemusena täiesti selge arusaamise sellest, kuidas inimvaenulik oli kommunistide loodud nõukogude süsteem. See oli otsekui kogu riiki hõlmav suur Gulag, kasutades A. Solženitsõnilt saadud terminite. Laste lugude seast leiame paljude, ka meile lähedaseks saanud Memento saatusekaaslaste läbielatud kannatusi.

**Peep Varju**

## Eesti eest hukkunud sõjaväelendurite mälestuspäevast osavõtjate avalik pöördumine Justiitsministeeriumi ja Eesti Mälu Instituudi poole

Alates 12. juulil 1942 toimunud mälestustalitusest Kõnnu metsas on austatud Eesti sõjaväelendureid, kes langesid nõukogude okupatsioonivõimude sõjakuriteo ohvritena. Lendurid täitsid Eesti riigile antud sõdurivannet ning keeldusid sõdimast okupantide vägedes. Põgenemisega vaenlase sõjaväest oli neist saanud Eestis kehtestatud massilise terrori ajal tagaotsitavaid. Meenutame veel kord, et 80 aastat tagasi juulikuus 1941 toimusid Eestis massilised tapatalgud, kui kohtuta hukati vähemalt 2446 inimest, nagu on fikseeritud Maarjamäe Memoriaalil. Meile on teada, et Eesti Mälu Instituut on keeldunud nimetamast kommunistiohvriteks sõjaväelendureid ja takistanud nende nimede kandmist memoriaali tahvlitele. Rõhutame fakti, et lendurid ei hukkunud lahingus sõduritena, vaid tapeti NKVD piirivalve ja hävituspataljoni haarangutel Harjumaa metsades. Nende seas leitnant Martin Terts tapeti raskelt haavatuna 13. juulil 1941. Jõhkralt tapeti lendureid abistanud ja varjanud kohalikke elanikke, nagu täakidega läbitorgatud Marie Oskar ja Hans Oskar Aruhärma metsatalust.

Alates Maarjamäe Memoriaali avamisest 2018. aastal on nimevahvlitele juba kantud mitmeid haarangutel toimunud metsavõitlustes langenud metsavendi ja partisane. Seega pole millegagi põhjendatud sõjakuriteo ohvrite eristamine õigeteks ja valedeks ning toimepandud kuritegude ohvriks langenute arvu vähendamine. On aeg metsa peidetud kommunistide kuritegude ohvrid välja tuua väärikale kohale Maarjamäe memoriaalis. Vabaks saanud Eestis on meie hinnangul sellest saanud eesti rahva ja riigi väärikuse küsimus.

Tapetute nimed memoriaalile:

sv. lendur-kapten **Juhan Kalmet**

sv. lendur-kapten **Arnold Streimann**

sv. lendur-leitnant **Martin Terts**

sv. aviomotorist v.-seersant **Herman Tombach**



Osavõtjate allkirjad:

Eesti Vabadusvõitlejate Liit,

Eesti Õhuvägi,

Eesti Endiste Poliitvangide Liit,

Memento Tallinna Ühendus,

Kuusalu valla elanikud

10. juulil 2021

## Selgitus represseeritud isiku seaduse (RIS) rikkumisest

Informeerime meie kannatanute organisatsioonide liikmeid tõsisest seaduse rikkumisest, millega Eesti Vabariigi ametnikud said hakkama. Lisatud kolmepunktilise tekstiga on Tartu Memento vaidlustanud Sotsiaalkindlustusametiga väära otsuse mitte tunnistada represseeritud isikuks poliitvangi Ants Luige **daatum** Vorkutas sündinud tüdart Eerikat. Siin on see tekst.

1. Sotsiaalkindlustusameti otsus 17. detsembrist 2021 on väär, sest koostajad ei tunne terroririigi N. Liidu seadusandlust ja kohtupraktikat. Arhiiviteatise märgitud karistus (*sund*)asumine on jäme viga. Ants Luik sai karistuseks § 58-1a alusel 10 aastat vangistust ja seejärel 3 aastat sundasumist. Seega kokku 13 aastat isolatsiooni kodumaast. Nõukogude süsteemis see paragrahv tähendas *nõukogude isamaa* reetmist ja ränka karistust alates mahalaskmisest ja lõpetades pika vangistusega.

2. Otsuse koostajad ei mõista õigesti represseeritud isiku seadust (RIS). § 2, (2) punktis on fikseeritud lapse kohta **erandina**, et ka pärast vanema nn vabanemist on tema laps represseeritu õigustes. Tähtjaks on märgitud „..... *reaalne võimalus Eestisse naasmiseks*“. See on tegelikult kodumaale saabumise aeg. Selle formuleeringu panid seaduse teksti poliitvangide ja Memento organisatsioonide esindajad, kes kuulusid seaduseelnõu ette valmistanud komisjoni. Kaug-Põhja ja Siberi karmides ning ebanimilikes tingimustes sündinud poliitvangide väikelaste saatust ja võimalusi nendega kodumaale pääseda teadsid komisjonis töötanud meie esindajad oma kogemustest.

3. Sotsiaalkindlustusameti otsuses märgitud faktid lapse ema kohta on liigsed ja ei puutu asjasse. Piisab sellest, et on fikseeritud poliitvangi Ants Luige lapse sünd Vorkutas ja puudub dokument Ants Luige vabastamise kohta riigiametnike väidetud kuupäeval 28.03.1953. Otsekohe pärast J. Stalini surma selle kuupäevaga mingit amnestiat poliitvangidele ei antud. 13 aastat kestnud karistus lõppes 15.12.1958 ja sellest daatumist saaks arvutada vähima pensioni staaži poliitvangi lapsele. Eesti Vabariigi seadust okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isiku kohta tuleb täita seaduse tekstist lähtudes. Ebakompetentne eitav otsus ränga saatuse lapsepõlves üle elanud Eesti kodanikule väärrib otsustavat hukkamõistmist. Tegemist on meile, kannatanutele määratud seaduse (RIS) tõsise rikkumisega.

Lisan, et antud juhtum pole ainus ebaseaduslik ja eitav otsus karmides oludes sündinud kannatanute laste kohta. 2003. aasta RIS-seaduse jõustumisest möödunud aastate jooksul on olnud mitmeid nn Siberis sündinud laste halduskohtusse jõudnud kaebusi, mis on saanud positiivse lahenduse. Juhime tähelepanu sellele, et RIS seaduse § 2 (2) ei luba mitte ühegi juhtumi puhul keelduda **represseeritu tunnistuse** andmisest. Uurida saab vaid seda, kui pikk võis olla õnnetu lapse elamise aeg kaugel Eesti kodust.

Riigiametnikel puudub empaatia meiesuguste siberilaste suhtes ja neil puuduvad teadmised jõhkra *nõukogude süsteemi* mõistmiseks. Nende juriidiline ebakompetentsus on aga täiesti lubamatu. Kui arhiiviametnik ei tea surmaparagrahvi 58-1a tähendust, ei tee vahet vangistusel range režiimiga poliitvangide sunnitöölaagrites ja alles sellele järgneval sundasumisel, siis tema teadmised ei vasta ametikohale ja põhjustavadki seaduse rikkumisi.

Sotsiaalkindlustusameti 17. detsembril 2021 tehtud otsuses esitatud põhjalik uurimus näitab kõigi osalejate täielikku ebakompetentsust kommunistliku režiimi ohvrite saatuse mõistmiseks. Nad kahtlustavad meid ebaõigete andmete esitamises.

**Peep Varju,**

Memento Tallinna Ühendus

## Pilistveres

Pilistvere memoriaalkompleks kogu Eestist kivi kivi haaval kokku kantud leinakivide kangru ja lisandunud suurte mälestuskivide ringiga on koht, kuhu 23. augustil, kommunismi- ja natsismiohvrite Euroopa mälestuspäeval koguneb sadu kannatanuid ja nende lähedasi. Kogu Eestist tulevad inimesed siia juba kolmkümmend aastat. Tulevad selleks, et mälestada lahkunuid, näha saatusekaaslast ja üheskoos meenutada minevikusündmusi.

2021. aasta päikesepaisteline mälestuspäev algas lippude lehvides ja hümnid lauldes. Mälestuskivid kaunistati lillekimpude ja küünaldega, mälestuspäeva juhatas sisse Memento-poolne korraldaja Silver Sild Võrumaa Mementost.

Nagu alati pakkus hingetoitu EELK Pilistvere Andrease koguduse õpetaja Hermann Kalmuse mälestuspalvus ja sisukas kõne. Kohaletulnuid õnnistas ka EELK Lõuna piirkonna piiskop Joel Luhamets. Omavalitsuse esindajana oli tervitama tulnud Tarmo Riisk.

Seejärel võtsid sõna Anne Eenpalu ja Kuno Raude ning ERAF esindajana

Peep Varju. Teemade seas oli ka Maarjamäe memoriaali küsimus, sest kõrvale kavandatav suur ja mürarikas jalgpallihall on sobimatu kommunismiohvrite mälestuspaigaga.

Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste pidas lõpukõne, juhatas sisse mälestusseisaku EML auesimehe ja tuntud vabadusvõitleja Enn Tarto mälestuseks. Ta andis üle Memento Liidu teenetemärgid Tartu Mementole toeks olnud praost Ants Toomingale ja piiskop Joel Luhametsale.

Päev lõppes traditsioonilise kehakinnituse ja vestlusringidega Pilistvere pastoraadi juures, seda kõike saatsid ansambli Onu rahvalikud viisid.

Tänuõnad Pilistvere kogudusele ja Hermann Kalmusele, kes on suutnud kanda põhirolli kõiges, mis on mälestuskompleksiga ja mälestuspäeva korraldamisega seotud olnud.

On rõõm tõdeda, et Pilistvere kutsub ikka meid kokku ja et meil on seda ühtehoidmist vaja. Tulijaid ei jää vähemaks, me jaksame veel.



## Puises

19. septembril koguneti taas kord Puise rannal 1944. aasta suurpõgenemise monumendi juures. 2019. aastal püstitatud mälestuskivi, millele 2020 kerkis Seaküla Simsoni loodud haarav skulptuur, on paari aastaga leidnud kindla koha Eesti mälestuspaikade seas.

Ligi paarsada kokkutulnut mälestas neid umbes 80 000 inimest, kes sissetungiva Punaarmee ja saabuva punavõimu eest põgenesid. Põgenikest enam kui 5000 hukkusid teel. Suurpõgenemine muutis nii minejate kui jääjate elu. See oli traagiline valik. “Minna ei taha, kuid jääda ei saa – suurpõgenemine 1944” on Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu poolt mälestusmärgi juurde püstitatud infotahvli pealkiri. Liigagi hästi oli rahval meeles 1941. aasta küüditamine ja Suvesõja õudused, liigagi selge oli paljude saatuse paigale jäämise korral. Infotahvel on monumendile heaks täienduseks.

Mälestuspäeval kõnelesid Haapsalu linnapea Urmas Sukles, kes meenutas ka perekondlikke seoseid suurpõgenemisega. Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste, kes rääkis lugupidamise avaldamisest neile, kes kaitselahingutes oma elu hinnaga rinnet hoidsid ja sellega andsid võimaluse põgeneda ning ÜEKN aseesimees Iivi Zajedova, kes kõneles ülemaailmse eestlaste organisatsiooni nimel.

Järgnenud kontsertosas esines ansambel Untsakad väga päevakohase kavaga. Koosviibimine lõppes vestlusringide, maitsvate pirukate ja kuuma teega.



Fotod Ainu Purje

# IX Euroopa mälusümposion toimus Tallinnas

**Euroopa mälusümposion on Euroopa suurimaid mälufoorumeid, mis toob kokku lähiajaloo uurimise, mõtestamise ja õpetamisega tegelevad eksperdid ja teemahuvilised üle kontinendi. 2021. aasta 26.-28. oktoobril toimus see esinduslik üritus Tallinnas.**

IX sümposion keskendus koos- ja ebakõladele Euroopa mälu kultuuris, mis on tugevasti mõjutatud 20. sajandi totalitaarsete režiimide pärandist. Mälestus totalitaarsete diktatuuride tekitatud kannatustest on kaasaegse Euroopa identiteedi üks kese.

Euroopa mälu mitmekesisust on kujundanud piirimuutused ja konfliktid, diktatuurid ja terroriaktid. Viimastel aastakümnetel on vaidlused ajaloo ja mälu poliitika üle Euroopas palju kõneainet pakkunud. Ida- ja Lääne-Euroopa erinev ajalugu 20. sajandil põhjustab siiani segadust. Arvestades, et Lääne-Euroopa valitsev ajalooline kogemus oli natsism, samas kui Ida- ja Kesk-Euroopa riigid kogesid nii kommunismi kui ka natsismi, on ajaloo üle arutamine erineva totalitarismi kogemuse tõttu jätkuvalt keeruline.

Ajalooliste sündmuste ja isikute mälestamine on hiljuti akadeemilistes, poliitilistes ja avalikes aruteludes üha rohkem esiplaanile tõusnud. Mitmed institutsioonid on aidanud ühise ajalootunnetuse ja identiteeditunde levitamisele kaasa ka oma tegevuste kaudu kohalikul, piirkondlikul, riiklikul ja riikidevahelisel tasandil. Paljude selliste projektide eesmärgiks on

edendada eurooplaste vahelist dialoogi ja koostööd. Paraku on ka neid, kelle tegevus aitab kaasa stereotüüpide levikule ja konfliktide tekkimisele.

Üritust korraldas Euroopa Mälu ja Solidaarsuse Võrgustik (ENRS) koos Eesti Mälu Instituudiga. Oluliseks partneriks oli ka Kirde-Euroopa Sakslaste Kultuuri ja Ajaloo Instituut. Euroopa Mälu ja Solidaarsuse Võrgustiku (ENRS) eesmärgiks on toetada Euroopa 20. sajandi ajaloo üle peetavat dialoogi. Organisatsioon viib iga-aastaselt ellu arvukaid projekte, mis seda eesmärki toetavad. ENRS-i liikmesriigid on Saksamaa, Poola, Ungari, Slovakkia ja Rumeenia. Vaatlejariigid on Eesti, Läti, Leedu, Tšehhi, Austria, Albaania ja Georgia. ENRS-il on partnerorganisatsioonid pea igas Euroopa riigis.

Sõna võtsid teadlased paljudest teistest organisatsioonidest (sh Euroopa Mälu Observatoorium, Euroopa Mälu Maja) ja ülikoolidest, esindatud olid ENRS liikmes- ja vaatlejariikide, aga ka USA Columbia ja Virginia ülikooli ajaloolased. Eestist osalesid nii ettekannetega kui moderaatoritena dr. Toomas Hiio, Sergei Metlev ja Martin Andreller Eesti Mälu Instituudist, prof. Viacheslav Morozov Tartu ülikoolist, dr. Keiu Telve Vabaduse ja Okupatsioonide Muuseumist, prof. Linda Kaljundi Tallinna Ülikoolist, Terje Anepaio Eesti Rahva Muuseumist. Võttes arvesse viimase aja arutelusid Euroopa ajaloo ja identiteedi üle, kutsuti ajaloohariduse alal töötavaid

spetsialiste ka enda kogemusi jagama. Euroopa ajaloo ja mälu seotud uuenduslike projekte tutvustati konverentsil lühiettekannete (nn “turboesitluste”) käigus. Epideemia tõttu toimus palju esinemisi videosilla vahendusel.

EV justiitsminister Maris Lauri rääkis sümposionile tulnuid tervitades ürituse olulisusest järgmist:

*“...Nii oleme ka täna, sajand hiljem jälle olukorras, kus ülemaailmselt tõstavad pead populistlikud jõud, kes mängivad rahva emotsioonide ja ühiskonna meeleolude pillikeeltele. Mitte kunagi peale külma sõja lõppu pole maailm olnud jälle rohkem tülis. Kuidas me oleme jõudnud selleni? Kas ja kuidas sellest olukorrast väljuda nii, et ei tekiks tülisid ühiskondade sees ja väljas, mis lõppevad vägivallaga? Arvan, et meil on palju õppida möödunud. Sealjuures I maailmasõjast ja sellele järgnenust.*

*...Meiegi peaks nägema Euroopat kui koostööprojekti, mis teeb meid kõiki tugevamaks. Otsima seda, mis meid ühendab, mitte seda, mis lahutab. Kuulama üksteist ja püüdma mõista. Et me enam kunagi ei peaks seisma oma vabadust kaitstes ükski.*

*Selleks on meil vaja lugude lugu – ajalugu. Ja meil on vaja ajaloo mäletajaid, jutustajaid ja tõlgendajaid. Ilma ajalugu mäletamata ei ole meil ka stabiilset, ühist Euroopat ja tarkust õppida tehtud vigadest. Selleks oleme siia kogunenud.*

*Jõudu meile selleks. “*

## 31. jaanuaril toimus Kirjanike maja saalis Nõukogude Liidus enne 1940. aastat poliitilise terrori ohvriks langenud eestlaste martüroloogia esitlus.

Pärast Eesti Vabariigi loomist Nõukogude Liitu elama jäänud ja seal kommunistliku terrori ohvriks langenud eestlaste andmed on esmakordselt koondatud ühte kogumikku (Финно-угорский мартиролог жертв государственного террора в СССР.Эстонцы). Kogumikus on kirjed 8517 eestlase kohta, kellest enamuses langes repressioonide ohvriks Suure terrori aastatel 1937–1938. 31. jaanuaril täitub 84 aastat Nõukogude valitsuse käsust „eesti operatsiooni“ jätkamiseks. Kogumik, NSV Liidu riikliku terrori soome-ugri rahvaste martüroloogia seeria seitsmes väljaanne, ilmus Eesti Mälu Instituudi toetusel Tallinnas. Esitlusel osalesid kogumiku toimetaja professor Vladimir Abramov (Venemaa, Mordva Vabariik, Saransk), professor Aadu Must ja ajaloodoktor Meelis Saueauk.

## Toetus Memorialile

15. jaanuaril toimus Tallinnas kinos Artis toetusüritus Venemaa võimude poolt suletud sõltumatu ühenduse Memorial tegevuse jätkamiseks. Näidati dokumentaalfilmi “Mälu kustutamine”. Pöördumisega esines vastne Nobeli rahupreemia laureaat Dmitri Muratov, järgnes ajaloolaste ja poliitikute vestlusring. Ürituse korraldasid riigikogu liige Mihhail Lotman ja Eesti Mälu Instituut.

Riigikogu vabadusvõitlejate ja represseeritute toetusgrupp on esitanud ühenduse Memorial Nobeli rahupreemia kandidaadiks.

## Trivimi Velliste kõne vabadusvõitleja Enn Tarto mälestustahvli pühitsemisel omariikluse põlistumise tänapäeval 30. novembril 2021 Tartu Peetri kirikus

**Väga austatud hingekarjane!**

**Hea Enn Tarto perekond!**

**Lugupeetud Enn Tarto mälestajad!**

**Head omariikluse põlistumise tänapäevalised!**

Täna õhtul kangastub mulle silmade ette üks päev 65 aasta tagusest ajast. See oli koolipäev toonases Tartu I Keskkoolis, mis täna kannab jälle Hugo Treffneri Gümnaasiumi nime. Oli 1956. aasta hilissügis, olin 3. klassi õpilane. Meie õpetaja tuli klassi väga tõsise näoga ja ütles: „Nüüd hakkame kirjutama etteütlust!“ Etteütluste laused olid umbes sellised: „Elagu eesti rahva ja vene rahva vennalik sõprus!“ Või siis: „Sammume Nõukogude rahvaste ühtses peres helge tuleviku poole!“

Me ei saanud aru, milleks äkki selline ootamatu etteütlust. Kuid varsti saime kuulda vanemate klasside poistelt, et öösel oli Tartus levitatud nõukogudevastaseid lendlehti, mis olid kirjutatud käsitsi. Nüüd siis pidid kõik Tartu lapsed kirjutama etteütlust, et KGB saaks uurida käekirja ja teha kindlaks lendlehtede autorid.

Täna teame ajaloost, et just tol sügisel, mil Budapestis oli verre uputatud ungarlaste vastuhakk Nõukogude tankidele, astus Tartus ungarlaste kaitseks välja Eesti Noorte Malev, mille kandev liige oli 18-aastane Enn Tarto. Minu klassikaaslased ja mängukaaslased koduõuel ei teadnud toona Eesti Noorte Malevast mitte midagi, aga kummalisel kombel sündis aasta või paar hiljem ka meie õuel Riia mäel, tänase Riia ja Struve tänava nurgal, salaühing, mis käis koos õues asunud puukuri kitsukesel põõningul.

Ühing oli muidugi ülisalajane, sellest ei tohtinud mitte midagi teada meie isadema. Ühingu eesmärk oli kukutada Eestis Vene võim. Paraku ei saanud meist võõra võimu kukutajaid. Aeg kulges omasoodu. Vanemad inimesed kuulasid Ameerika Häält ja vangutasid pead: see Vene võim kestab meil 200 aastat – nagu oli kestnud tsariaeg. Täna oletan, et selliseid eesti poiste salaühinguid võis tollal üle maa olla kümneid, kui mitte rohkem. Enamik neist häabus kiiresti.

Vähe oli neid, kes pidasid vastu, kes jätkasid võitlust. Enn Tarto võeti kinni ja viidi

Mordva vangilaagrisse. Seal asutas ta Eesti Rahvuslaste Liidu, mis jätkas vastupanu ka pärast laagrit kodumaal.

Meil oli mäletatavasti Vene ajal kombeks perekondlikel tähtpäevadel, suurematel koosviibimistel laulda igatsevaid laule kadunud minevikust, nagu – „Tahaksin kodus olla, kui Laidoner juhatab väge ja Päts on president...“ Ent sellega enamiku vastupanu peaaegu et piirdus. Hirm oli suur. Stalini impeerium oligi rajatud hirmule – kõikehõlmavale, kõike läbistavale hirmule. Vähe oli neid, kes suutsid sellist hirmu ületada.

Kuulasime hiljem ise ragisevat raadiot ja saime teada sellised nimed nagu Enn Tarto, Lagle Parek, Mart Niklus jmt. Imetlesime nende julgust. Need inimesed moodustasid kogu eesti rahva arvust kaduvväikese osa, aga nende mõju ja tähendus oli palju suurem, kui me täna arvatagi oskame. Nende tähendust saab võrrelda lahingulipuga. Kuni võitlev vägi näeb lahinguväljal oma lippu, püsib lootus, püsib võitlustahe.

Eesti rahvas ei leppinud kunagi oma riigi kaotusega, ta osutas alati mingisugust – passiivset – vastupanu. Aga passiivsest võitlusest ei piisa parema tulevikuni jõudmiseks. Võitlus peab olema ka aktiivne – julge, kartmatu, avalik. Just sellised lipukandjad nagu Enn Tarto aitasid eesti rahval hoida end virgena, kuni saabusid soodsamad ajad. Ja nad saabusid.

Kui Nõukogude Vene impeerium ilmutas jõuetuse märke, algas mitmekihiline rahva liikumine. Üks nendest kihtidest oli muinsuskaitse liikumine. Muinsus on mälu. Muinsuskaitse on mälu kaitse, mälu hoidmine ja selle kandmine rahva tulevikku. Enn Tarto oli osa muinsuskaitse liikumisest. Ta oli Tartu Muinsuskaitse Ühenduse üks juhte. Just see ühendus valmistas ette legendaarsed Tartu muinsuskaitsepäevad aprillis 1988, mil esmakordselt okupeeritud Eestis toodi sinimustvalged lipud suurel hulgal avalikku ruumi.

Head kirikulised!

Täna on Eesti omariikluse põlistumise päev. Täna on meie riigi vabana elatud päevade arv saanud ühe võrra suuremaks kõikide okupatsioonide all elatud päevade



koguarvust. Meie riik on kannatanud kahe Saksa ja kahe Nõukogude Vene okupatsiooni all. Enn Tarto on väikese poisina elanud üle esimese Nõukogude ja teise Saksa okupatsiooni, mis kestsid kokku neli aastat. Ja seejärel elas ta üle ülipika teise Vene okupatsiooni, millele ta osutas veendunud, väsimatut vastupanu.

Meil on vahel kombeks rääkida, et me laulsime end vabaks. Jah, laulu mõju inimese hingele ei saa alahinnata. Kuid arvan siiski, et kestva ja sügava mõju oli meie vabaduse tunglahoidjatel – nagu seda oli Enn Tarto. Julgus hakata ülekohtule, ülemvõimule vastu, ületades seejuures hirmu, on eriline inimlik omadus. See eriline võime on Kõigevägevama poolt kingitud väga vähestele. Need inimesed on meie ajaloos ainulaadsed, nad on teeninud ära meie maa ja rahva, meie riigi erilise tänu.

Tänamine on tegu, mida pole kunagi liiga palju. Enn pidas ise vajalikuks tänada tegude eest, mis puudutasid teda ennast – eriti aastal 1988. Täna õhtul on siin Tartu Peetri kirikus õige hetk rõhutada taas oma tänu Enn Tartole. Oleme Enn Tarto ees suured tänuvõlglaste – et oleme võinud oma uuest vabadusest pikka aega rõõmu tunda. Olgem tänulikud ja tundkem rõõmu, et siin pühakojas on nüüd mälestustahvel Eesti sangarile Enn Tartole!

Pühitsegem tänast Eesti omariikluse tänapäeva! Pühitsegem oma tänu Eesti vabadusvõitlejale Enn Tartole!

Väljendagem kõigevägevamale oma siirast tänu, et meie rahvast on hoitud!



Fotod Heidi Tooming



## Tähistasime Vabadussõjas võidelnute mälestuspäeva

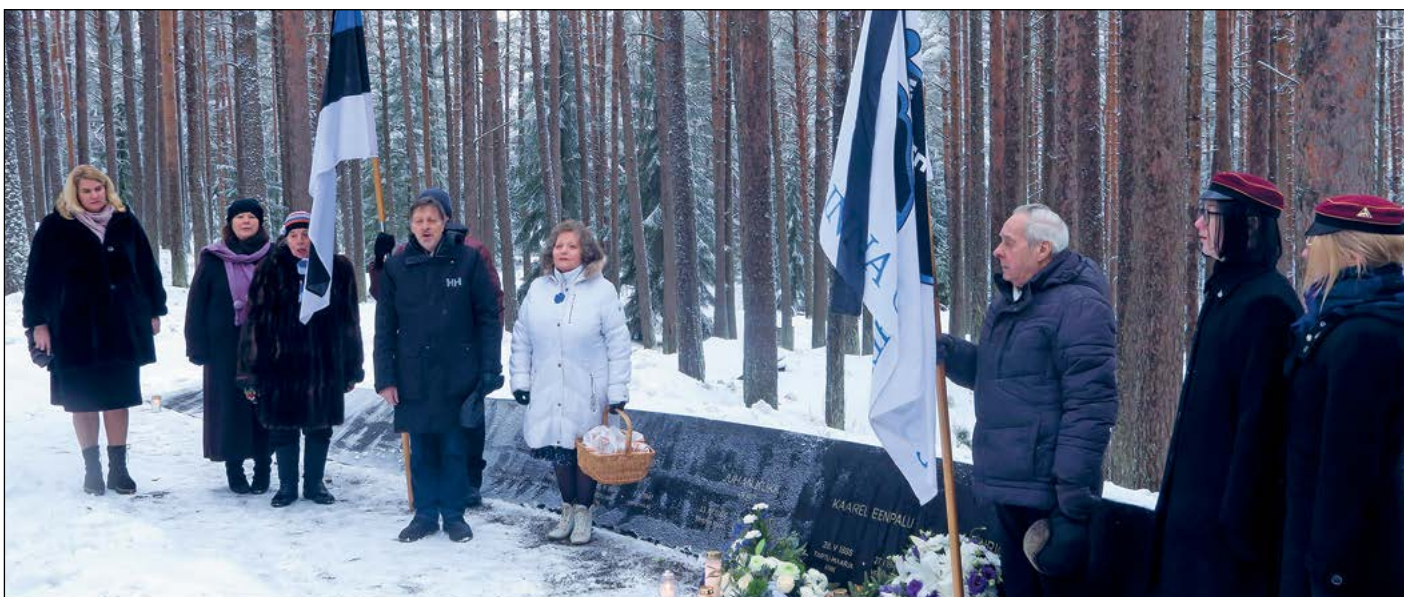
**3. jaanuaril 2022 möödus 102 aastat Vabadussõja relvarahu kehtima hakkamisest. Sellega lõppes sõjategevus ning Tartu läbirääkimistel jõuti 31. detsembril 1919 rahulepingu sõlmimiseni.**

1920. aastatel sai alguse traditsioon, et iga aasta 3. jaanuaril kell 10.30 peetakse relvarahu kehtima hakkamise hetkel vaikuseminut, et austada neid, kes andsid Vabadussõjas oma elu Eesti vabaduse eest. Eesti kaotas sõjas üle 6000 inimese, neist pea 4000 otseses lahingutegevuses.

3. jaanuaril heisati Eestis lipud ja helisid kirikukellad. Tallinnas Vabadussõja

võidusamba juures esinesid kõnega kaitseminister Kalle Laanet, Tallinna reaalkooli õpilane Mona Reisberg ja Eesti Korporatsioonide Liidu esindaja Alar Jääger. Võidusamba jalamile asetati pärjad Eesti rahvalt, Kaitseväelt ja Kaitseleiidult, diplomaatiliselt korpuselt ja mitmetelt organisatsioonidelt.

Vabadussõjas langenute mälestamise üritus toimus samal ajal ka Narvas Peetri platsil, kus pidasid kõne kaitseministerrüümi kantsler Kusti Salm ja Narva linna napea Katri Raik. Asetati pärjad Siivertsikalmistule.



28. jaanuaril täitis 80 aastat riigivanem Kaarel Eenpalu hukkamisest Vjatka vangilaagris. Riigivanemate kenotaafi juures Tallinna Metsakalmistul toimus mälestusseisak.

**Väljaandja:** Eesti Represseeritute Abistamise Fond. **Toimetus:** Eesti Represseeritute Abistamise Fondi juhatus. **Kontakt:** peep.varju@eraf.ee tel. 53 310 115. Toimetus ei vastuta artiklite sisu eest. Toimetusel on õigus kaastöid nende selguse huvides toimetada ja lühendada. Kaastöid ei tagastata ega retsenseerita. Saates meile materjale ja kommentaare, annate meile õiguse nende avaldamiseks.